

τὴν πεποίθησιν ὅτι τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ προέλθῃ ἄνευ αἰτίας καὶ ἄφοῦ κατὰ τὴν μίαν ἄποψιν τίποτε δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν αἰτίαν του, πᾶσα ἐνέργεια ἐκ τῆς ἐλευθέρως μας βουλήσεως προερχομένη δὲν μένει ἄλλο παρὰ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀναπηδᾷ ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ ὅτι δὲν ἰσχύει πάντοτε τὸ ἀξίωμα «ὅτι ἐκ τοῦ μηδενός οὐδὲν γεννᾶται».

Αὕτῃ ἡ ἐλευθέρως βουλητικὴ ἐνέργεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ οἵανδήποτε αἰτίαν, διότι μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἀναγκαιότητα.

Τὸ μεγάλο σκοτιάδι πού ὑπάρχει μέσα σ' αὕτῃ τὴν ἀντίφρασι τὸ ἀντιπαρορχόμεθα μὲ ἐπιπολαιότητα καὶ ἐπιπολαιῶς μεταχειριζόμεθα κάθε λέξι πού συμβολίζει αὐτὲς τὶς δύο πρωτογενεῖς ἔννοιες.

Δύο πολὺ συνηθισμένες ἀλλ' ἀντίμαχες λέξεις, πού εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἔχουν εὐρέως σχολιασθῆ, εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, αἱ λέξεις «αἰτιότης καὶ σκοπιμότης».

Ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος προϋποθέτει παντοῦ καὶ πάντοτε κάποιαν αἰτίαν. Δὲν ὑπάρχει τίποτε χωρὶς αἰτίαν. Εἶναι ἡ εἰκὼν μιᾶς ἀδιάπτωτης πολυσχιδοῦς ἀλυσσιδωτῆς αἰτιώδους συνοχῆς. Εἶναι ἡ ἰδία ἔννοια τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων.

Ἀντιθέτως, ἡ ἔννοια τῆς σκοπιμότητος δίδει τὴν εἰκόνα μιᾶς ἐσκεμμένης ἐπιστρατεύσεως αἰτίων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς τελικοῦ σκοποῦ.

Ἄλλ' οἵαδήποτε προσθήκη αἰτίων ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς ὑπαρχούσας ἤδη ἀλυσσιδωτὰς αἰτιώδεις σειρὰς, τὰς ὁποίας ἢ ἀγνοεῖ ἢ τροποποιεῖ.

Ἐπειτα αὐτά, τὰ πρόσθετα αἴτια πόθεν προέρχονται — ἐκ τοῦ μηδενός; Πῶς νὰ δεχθῶμε αὕτῃ τὴν παραδοξολογίαν πού μᾶς φαίνεται ἀκατανόητος. Καὶ ὅμως μέσα στὴν ἔννοια τοῦ μηδενός κατοικεῖ ἡ ἐλευθέρως μας βούλησις.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ πιστεύουμε ὅτι θέτουμε σκοποὺς, ἀλλ' ἐπίσης βλέπουμε σκοποὺς καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς Φύσεως.

Μήπως ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ σκοπῶν, σχεδίων, ἢ προσπαθειῶν, δὲν κάμνομεν ἄλλο τι παρὰ νὰ ἀποκαλύπτωμεν εἰς τὸν ἑαυτόν μας τὰς αἰτιώδεις σειρὰς; Μήπως δὲν κάμνομεν ἄλλο τι παρὰ νὰ ἀποσύρωμεν τὸν πέπλον καὶ νὰ ἀποκαλύπτωμεν εἰς τὴν συνείδησίν μας μίαν ὑπάρχουσαν ἐκ τῶν προτέρων αἰτιώδη ἀλυσσον (;) ἣτις διότι ἀκριβῶς συμβαίνει νὰ ὑφαίνεται μὲ τὴν συνείδησίν μας, ἀποκαλυπτομένη μᾶς δίδει τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι ἐδημιουργήθη τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ ἐκ τοῦ μηδενός διὰ τῆς δῆθεν ἐλευθέρως μας βουλήσεως, ἐνῶ ὑπῆρχε ὡς ἀδιάκοπος αἰτιώδης συνέχεια. Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὕτῃ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ δώσωμεν καταφατικὴν ἀπάντησιν χωρὶς νὰ ἀρνηθῶμεν τὸ ἕνα

ἡμισυ (τὸ ἀρνητικὸν) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸ καὶ τὸ ἐγὼ μας, τὸ εἶναι μας, τὴν ζωὴν μας.

Ἄλλὰ πῶς νὰ συμβιβασθοῦν αὐτὰ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση πού ὀλοένα ἐνῶ συζοῦν ἀλληλοὑποβλέπονται, καὶ πού τὸ καθένα παίρνει θέσι μόνο ἅμα τὸ ἄλλο παραμερισθῆ.

Ἡ πρόθεσις ὑφ' ἡμῶν ἐνὸς οἴουδήποτε σκοποῦ, εἰάν δὲν εἶναι φαντασίωσις, θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἐννοιαν τοῦ ντετερμινισμοῦ — τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος. Ποῖος τολμᾷ νὰ εἰπῆ ὅτι δύναται νὰ λύσῃ τὸν γρίφον ;

Ὁ Κάντιος, ὡς γνωστόν, ὑπεστήριξε τὴν συνύπαρξιν τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνελευθέρου τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, παρ' ὅλο πού (ὡς λέγει ἄλλοῦ ὁ φιλόσοφος οὗτος) «ὁ ἄνθρωπος καθορίζεται ἐκαστοτε παρ' ἐκείνου, ὅπερ ἤδη συνετέλεσε καὶ τὸ ὅποῖον δὲν εὐρίσκεται πλέον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καίτοι εἶναι προϊόν τῆς δράσεώς του, διότι ἀνήκει εἰς τὸ παρελθόν».

Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία ἢ ἐνυπάρχουσα πράγματι εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν πρέπει λέγει ὁ Κάντιος νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν ἐν χρόνῳ διαδοχικὴν ἀκολουθίαν τῶν πράξεών του, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξωχρονικὴν ὑπερφυσικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ ὑπόστασιν.

Ὅταν ἔχουμε τὴ δύναμι νὰ θέτουμε κάποιον ἄλλον σκοπὸν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον, πού ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς καθολικῆς αἰτιότητος, σημαίνει πῶς παραμερίζουμε καὶ καταστρατηγοῦμε τὰς ὑπαρχούσας αἰτιώδεις σειράς. Ἄλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου δεχόμεθα πάλιν ὅτι ἔχουμε τὴ δύναμι νὰ ἐπεμβαίνουμε καὶ νὰ διαταράσσουμε τὸ παρελθόν καὶ αὐτὸ εἶναι πού δὲν χωράει μέσα στὴ σκέψι μας.

Οἷαδὴποτε ἀλλαγὴ τοῦ παρελθόντος δὲν γίνεται νοητῆ, δὲν χωράει στὸ νοῦ μας.

Μήπως, λοιπόν, καὶ νομίζουμε πλανώμενοι ὅτι θέτουμε σκοπούς, ὅτι καταστρώνουμε σχέδια, ὅτι καταβάλλουμε προσπάθειες, ἐνῶ στὴ πραγματικότητά ἀπλῶς παρακολουθοῦμε σὰν θεαταὶ τὰ γύρω μας συμβαίνοντα, κατὰ μίαν ἀναπόφευκτον ἀναγκαιότητα ; Ἡ ἐλευθέρα βούλησίς μας διὰ τὴν ὁποῖαν ἔχομεν ἐκ τῶν προτέρων (a priori) τάσῃ βεβαιότητα, τῆς ὁποίας ἢ ὑπαρξίς μᾶς φαίνεται τόσον αὐτονόητος καὶ αὐταπόδεικτος πῶς θὰ ὀρισθῆ, ἀφοῦ εἶναι ἓνα πρᾶγμα τόσο ἀπιαστο ;

Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ περίεργον ὅτι αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ ἐννοια τοῦ ντετερμινισμοῦ, αὐτὴ ἢ ἐννοια τῆς καθολικῆς αἰτιότητος ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐκπροσωπεῖ κάποιον σχέδιον, τὸ ὅποῖον σχέδιον, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὴν ἐννοιαν τοῦ αὐστηροῦ ντετερμινισμοῦ, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων δεδομένον πρὸ πάσης αἰωνιότητος, ἓνα σχέδιον. ὅπερ πάλιν ἀναπηδᾷ μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν οὐσίαν τῆς καθολικῆς αἰτιότητος καὶ μὴ ἐπιδεχόμενον οὐδὲ εἰς τὴν παραμικροτέραν του λεπτομέρειαν ἀλλαγὴν.

Ἄρα καὶ χωρὶς (!) τὴν θεῖαν ἐλευθέραν βούλησιν μόνον διὰ τῆς εἰκόνας τῆς καθολικῆς αἰτιότητος — τῆς εἰκόνας ἐνὸς καθο-

λικοῦ ντετερμινισμοῦ φθάνομεν πάλιν εἰς τὴν ὑπαρξιν κάποιου σχεδίου. Μόνον μὲ τὴν εἰκόνα, πού μᾶς δίδει ἡ ἔννοια τῆς μηχανικῆς αἰτιότητος, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ὑπῆρξε δεδομένος πρὸ πάσης αἰωνιότητος. Ἄλλὰ καὶ σήμερον ὀφείλει νὰ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη ἡ μορφή τοῦ πλανήτου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ζωῆς εἰς ἓνα μέλλον ἀπώτατον, ἀπέχον π. χ. ἑκατομμύρια ἑκατομμυρίων ἔτων. Ἴδου καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ ντετερμινισμοῦ ἡ ὑπαρξις ἐνὸς σχεδίου μέσα εἰς τὴν εἰκόνα τῆς αἰωνίου ἐξελίξεως. Φαίνεται, λοιπὸν, ὅτι καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ντετερμινισμοῦ περικλείει ἀπαραιτήτως τὴν ἔννοιαν ἐνὸς γενικοῦ σχεδίου, ὅπερ σχέδιον, ἂν καὶ μελλοντικόν, εἶναι ἐν τούτοις δεδομένον εἰς τὸ παρόν. Ἄλλ' ὅπως ὅλαι αἱ λέξεις καὶ ἡ λέξις σχέδιον εἶναι μικτή, θετικο-ἄρνητική, προϋποθέτουσα πλὴν τῆς αἰτιότητος καὶ τὴν ἄρνησιν αὐτῆς (τὴν ἐλευθέραν βούλησιν ἐνὸς σχεδιαστοῦ). Αὐτὸ τὸ γενικὸν σχέδιον, πού βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικῆς αἰτιότητος, ὀφείλομε νὰ τροποποιήσουμε ὁσάκις, ὅπως πιστεύουμε, παρεμβαίνουμε διὰ τῆς ἐλευθέρου μας θελήσεως. Μέσα εἰς τὴν μίαν ἔννοιαν ἀπαραιτήτως κρύπτεται ἡ ἄλλη, μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ σχεδίου πού συμπίπτει ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως μὲ τὴν αἰτιότητα περικλείεται ἡ ἔννοια τοῦ σχεδιαστοῦ, πού εἶναι μὴ αἰτιότητος, ὅπως ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ θετικοῦ βγαίνει τὸ ἀρνητικὸν καὶ μέσα ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸν τὸ θετικόν. Καὶ τὰ δύο, καὶ ἡ αἰτιότης καὶ ἡ μὴ αἰτιότης, εἶναι ἐξ ἴσου λογικῶς ἀναγκαῖα.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἔμφυτο πεποίθησί μας ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε χωρὶς αἰτίαν, συναισθανόμεθα ὅλοι ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ αὐτοκαθορίζωμεν μέχρι ἐνὸς ὁρίου τὰς πράξεις μας. Καὶ ἐνῶ ὁμιλοῦμεν περὶ πεπωμένου, κινούμεθα καὶ ἐνεργοῦμεν βέβαιοι ὅτι εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιοῦμεν κατ' ἄρεσκειαν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Εἶναι τόσον βεβαίως ριζωμένη ἡ πεποίθησίς μας διὰ τὴν ἐλευθέραν μας θέλησιν, ὥστε θὰ ἐκινδύνευε νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς παράφρων ἢ ἀπλοϊκὸς ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἐτολμοῦσε σοβαρῶς νὰ τὸν ἀμφισβητήσῃ.

Ἄλλὰ καὶ ἀντιστρόφως χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἄλλων καὶ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων ὡς ὅπως διόλου ἀπλοϊκὴ ἢ ἀντίληψις ἡ ἀποδεχομένη ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας, ὡς τοῦτο προϋποτίθεται εἰς ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις, πού σημαίνουν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν τῆς ἰδίας ἡμῶν προσωπικότητος.

Ὅταν διαισθανώμεθα ὡς ἀλήθειαν αὐταπόδεικτον ὅτι ὀπισθεν τῶν ἐνεργειῶν τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐν συντομίᾳ, ὅτι ὀπισθεν οἰουδήποτε φαινομένου φυσικοῦ ἢ ψυχολογικοῦ, ὅταν διαισθανώμεθα ὅτι ὀπισθεν τῶν σκέψεων καὶ ἀποφάσεων ἡμῶν, ὀπισθεν ὁλοκλήρου τῆς ἐνεργητικότητός μας ὅτι ὀφείλουν νὰ κρύπτονται αἰτία, ἅτινα μᾶς διαφεύγουν—τὰ ὅποια ἄγνοοῦμεν καὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ κατευθύνωμεν—ὅταν διαισθανώμεθα κυρίαρχον παντοῦ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος,

ἡ περὶ τῆς ἐλευθέρου μας βουλήσεως πίστις ἡμῶν προβάλλει ὡς ὅλως διόλου ἀπλοϊκὴ καὶ πεπλανημένη.

Ἄλλὰ καὶ ἀντιθέτως, ἀρκεῖ νὰ παρακολουθήσετε τὰς βιογραφίας καὶ τὴν ἐν γένει σταδιοδρομίαν τῶν μεγάλων δημιουργῶν τῆς ἱστορίας (Πολιτιστικὴ δημιουργία), τῶν πρωτεργατῶν τῶν πολέμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων, διὰ νὰ ἀντιληφθῆτε πόσον πρωτεύοντα ρόλον ἀποδίδομεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, ἀποκλείοντες ὀλοσχερῶς τὴν ἐκδοχὴν ὅτι εἶναι ποτὲ δυνατόν ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, καὶ εἰς τὰς μεγάλας γραμμὰς τῆς καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς, νὰ εἶναι προδιαγεγραμμένη ὑπὸ ἑνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου καὶ ὅτι ὅλαι αἱ δῆθεν ἐλεύθεραι ἀνθρώπιναι σκέψεις καὶ πράξεις εἰς τὰς ἀπειροελάχιστους λεπτομερείας των δεδομέναι πρὸ πάσης αἰωνιότητος.

Πῶς θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν τὰς μεγάλας κοσμοϊστορικὰς στιγμὰς, καθ' ἃς ἀπεφασίσθησαν καὶ ἐπραγματοποιήθησαν πόλεμοι καὶ κοινωνικαὶ ἐπαναστάσεις ὑπὸ ἑνὸς ἢ ὀλιγαριθμῶν ἀτόμων, πῶς νὰ τὰ ἀποδεχθῶμεν ὅλα αὐτὰ, ὡς ἀποτελέσματα ἑνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου ἢ ὡς προϊόντα ἐλευθέρου βουλευτικῆς ἐνεργείας, ὡς δυνάμενα δηλ. νὰ ἐγίνοντο καὶ ἄλλῶς;

Εἴμεθα διὰ βίου ὑποτελεῖς μιᾶς ἀντιφάσεως καὶ ὡς μόνη δυνατὴ διέξοδος φαίνεται πῶς ἀπομένει ἡ παραδοχὴ τῆς πλήρως ἀντιφατικῆς καὶ τελείως ἀκατανοήτου συνυπάρξεως τῆς ἐλευθερίας καὶ μὴ ἐλευθερίας.

Δὲν θὰ ἠμπορέσωμεν ἴσως νὰ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον αὐτὸ χωρὶς νὰ καταληφθῶμεν ἀπὸ μελαγχολίαν, ὑποχρεωμένοι νὰ δηλώσωμεν ἀδυναμίαν ἐμπρὸς εἰς τὸν πυκνὸν πέπλον τοῦ Μυστηρίου ποῦ μᾶς περιβάλλει.

«Ἐκ τῆς παραστάσεως, λέγει ὁ Κάντιος, ὅτι ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ δέον νὰ νοηθῶσι συνδεδεμένοι δύο ἀντιφάσκουσαι πρὸς ἀλλήλας ἀρχαί, γεννῶνται, λέγει ὁ ἴδιος, μεγάλαι δυσκολίαι, αἵτινες καθιστῶσιν τὴν σύνδεσιν ταύτην ἀδύνατον».

«Πῶς εἶναι δυνατόν τὸ εἰς ἀδίκημά τι προβαῖνον ἄτομον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐλεύθερον κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὅποιον διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος ἀναποφεύκτου ἀναγκαιότητος καθοριζούσης τὴν πρόθεσίν του»; «Ἡ ἄρσις τῆς ἀνωτέρου ἀντιφάσεως, συνισταμένης ἐν τῇ συνυπάρξει ἐλευθερίας καὶ μὴ ἐλευθερίας τῆς ἀνθρώπινης βουλήσεως κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πράξεως, πρέπει, κατὰ τὸν Κάντιον, νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὸ ὅτι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον, ὕπερ κατὰ τὰς χρονικῶς συντελουμένους ἐνεργείας αὐτοῦ διέπεται ὑπὸ αὐστη-

ρᾶς ἀναγκαιότητος, ἔχει καὶ ἄλλην ὑπόστασιν ἐξωχρο-
νικήν»¹, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει καταλογισμὸς καὶ εὐθύνη,
ἀφοῦ δι' αὐτὴν τὴν ἐξωχρονικήν ὑπόστασιν ἰσχύει ἢ ἐλευθερία
καὶ οὐχὶ ἢ ἀναγκαιότης, μ' ἄλλας λέξεις δι' αὐτὴν ἰσχύει ἢ
μὴ ἀναγκαιότης καὶ οὐχὶ ἢ ἀναγκαιότης, δι' αὐτὴν ἰσχύει ἢ
μὴ αἰτιότης καὶ οὐχὶ ἢ αἰτιότης, δηλ. δι' αὐτὴν τὴν δευτέραν
ἐξωχρονικήν ὑπόστασιν μᾶς δὲν ἰσχύει τὸ $2+2=4$.

Ἐὰν πρὸς στιγμὴν φαντασθούμε ὅτι δεχόμεθα τὴν ἐπίσκε-
ψιν ἐνὸς παράξενου ἀνθρώπου, (ἐνῶ εἴμεθα ἡρεμοὶ καὶ πεφυσιω-
μένοι ἀπὸ αὐτοπεποίθησι διὰ τὴν εὐφυΐαν μας), ὁ ὁποῖος μᾶς θέ-
σει τὸ ἐπίσης παράξενον ἐρώτημα, μᾶς προσκαλέσει δὲ νὰ ἀπαν-
τήσουμε, ἐὰν θὰ εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ δεχθούμε, ἐὰν πιστεύ-
ουμε ὅτι τὸ $2+2$ δὲν εἶναι πάντοτε 4, ἀλλὰ ὅτι ἡμπορεῖ νὰ
εἶναι 24, 28 ἢ καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο, θὰ ἐσχηματίζαμε πάραυτα
τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ ἀτυχὴς αὐτὸς ἀνθρώπος ἔχει παραφρονή-
σει. Ἡ πλέον φυσικὴ καὶ δικαιολογημένη σκέψις εἶναι ὅτι εὐ-
ρισκόμεθα ἀπέναντι ἐνὸς παράφρονος.

Ἄλλ' ὁ ὑποτιθέμενος παράφρων μᾶς ἀποκρίνεται ὅτι καὶ
ἡμεῖς δὲν εἴμεθα μόνον παράφρονες, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ ἀφε-
λεῖς, διότι δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὅπως καὶ αὐτός, χωρὶς νὰ
τὸ ἀντιλαμβανώμεθα, διατελοῦντες ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ, ὅτι αὐτὸ
τὸ $2+2$ δὲν εἶναι πάντοτε 4, ἀλλὰ καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο.

Ὅταν ἔχωμεν, καὶ ἀληθῶς ἔχομεν, τόσον ἀκλόνητον βεβαι-
ότητα διὰ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεώς μας καὶ διὰ τὴν ἰκανό-
τητά μας νὰ ρυθμίζωμεν ἐλευθέρως τὴν πορείαν τῶν ὑποθέ-
σεών μας, ἀρνούμεθα χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν
αἰτιοκρατικὴν βᾶσι—τὴ θετικὴν βᾶσι τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος,
ἀρνούμεθα ἐν ἀγνοίᾳ μας ὅλες αὐτὲς τὶς ἀπλὲς μαθηματικὰς
ἀλήθειαι.

Οὕτω συμβαίνει πολλοὶ νὰ ὑπερθεματίζουσι ὑπὲρ τοῦ λεγο-
μένου θετικισμοῦ, ἐπικαλούμενοι τὴν ὁδὸν τῆς λογικῆς καὶ τῆς
ἐπιστήμης καὶ νὰ αὐτοδιαφημίζωνται ὡς ὁπαδοὶ τοῦ ἐπιστημονι-
σμοῦ ἢ ὡς ἀκραιφνεῖς ρεαλισταί. ἐνῶ ἄλλοι ἀντιθέτως νὰ ὁμι-
λοῦν περὶ τῆς ἀποκλειστικῆς ὀρθότητος τοῦ ἀνατέλλοντος καὶ
πάλιν ἰδεαλισμοῦ ἢ ὅτι δῆθεν «ἡ θεωρία τῶν *Quanta*» ἐσημείωσε
τὸ τέλος τῆς μηχανικῆς περιόδου καὶ τὴν ἐναρξιν νέας ἐποχῆς (!),
ἐκθρονίζουσα τὸ ἀξίωμα τῆς αἰτιότητος καὶ ἐγκαθιστῶσα τὸ ἀξίω-
μα τοῦ ἀπροσδιοριστοῦ» κλπ. κλπ., παρασυρόμενοι οὕτω καὶ οἱ μὲν
καὶ οἱ δὲ εἰς τὴν ἀφελῆ προσδοκίαν, ὅτι εἶναι ἀνθρωπίνως δυ-
νατὸν νὰ χωρισθῇ μίαν ἡμέραν ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος ἀπὸ
τὴν ἐννοίαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, προφητεύοντες περὶ
τῆς μελλούσης νὰ κατισχύσῃ καὶ πάλιν ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος

1. Ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ Fr. G. Lipps : «Ἡ ἐλευθερία τῆς
Βουλήσεως» (μετάφρασις Ἀνδρέου Δαλεζίου).

ἢ, ἀντιθέτως, περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ὑπὸ τῆς συγχρόνου Φυσικῆς.

Οἱ παρασυρόμενοι εἰς τοιούτου εἴδους ὑπερβολὰς φέρονται στοιχειωδῶς ἀγνοοῦντες τὴν θετικο-ἀρνητικὴν ὁδόν, τὸ θετικο-ἀρνητικὸ δῆπορτο τοῦ γνωστικοῦ ὄργάνου, ἀπὸ τὸ ὅποῖον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διέλθῃ πάντοτε ὁ ἄνθρωπος, εἴτε συνειδητῶς εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ του, διὰ τὴν εἰσαγωγὴν του εἰς τὸ «ἱερόν» τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ θετικο-ἀρνητικὴ ἀντίφασις εἶναι ἡ μόνη ὑπάρχουσα ὁδὸς Ἀληθείας. Ὅ,τι εἶναι ὀρθὸν ἀπὸ τῆ μιᾶ πλευρὰ εἶναι ἐσφαλμένον ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὅ,τι εἶναι λογικὸν ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως εἶναι παράλογον ἀπὸ μιᾶς ἄλλης, ὅ,τι εἶναι βλακῶδες πρὸς τὰ ἐδῶ εἶναι εὐφυῆς πρὸς τὰ ἐκεῖ. Τὸ $2+2=$ ὄχι 4 ἢμπορεῖ νὰ εἶναι βλακῶδες μὲ τὴν μίαν ἀποψιν, ὄχι ὁμως καὶ μὲ τὴν ἄλλην.

Οἱ σύγχρονοι ἐρευνηταὶ τῆς φύσεως εἶναι διηρημένοι εἰς δύο ἢ τρεῖς ομάδας, εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ δεχομένους ἀντ' αὐτῆς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς τῶν συστατικῶν τοῦ μικροκόσμου τὴν λεγομένην ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου.

Ἡ τοιαύτη προσχώρησις πρὸς τὴν μεταφυσικὴν πολλῶν ἐκ τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν ἄς μὴ νομισθῇ ὅτι ἀποτελεῖ καινοτομίαν.

Μία ἀδιάκοπος ἀμφιταλάντευσις μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων— αἰτιότητος καὶ ἀπροσδιοριστίας— φύσεως καὶ μεταφυσικῆς— ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας ἴσχυε ἀείποτε καὶ θὰ ἰσχύῃ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς προϊστορίας καὶ ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Εἰς μίαν τρίτην ομάδα θὰ ἠδύναντο νὰ καταταχθοῦν ἐκεῖνοι, οἵτινες οὔτε δέχονται, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀρνοῦνται τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Αὐτὴ δὲ ἡ τελευταία ἀντιφατικὴ τοποθέτησις φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ καὶ τὴν μόνην ἀνθρωπίνως δυνατὴν διέξοδον τὴν ἐναρμονιζομένην πρὸς τὴν ἀνθρώπινη φύσιν.

Ὅστις πειρᾶται νὰ ἀποδεχθῇ μόνον τὴν μίαν ἀποψιν ἀρνούμενος καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἄλλην, διαπράττει μίαν ἀπλοϊκότητα, διότι ἀσυναίσθητως, χωρὶς κὰν νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται, τὴν ἀμέσως ἐπομένην στιγμὴν ἀποδέχεται καὶ προὑποθέτει ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον πρὸ ὀλίγου ἐνόμισε ὅτι ἀρνεῖται.

Οὔτε ἐπιστήμη, λοιπόν, χωρὶς μεταφυσικὴν ὑπάρχει, οὔτε μεταφυσικὴ χωρὶς ἐπιστήμην. Οὔτε ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος χωρὶς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου οὔτε ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀπροσδιορίστου χωρὶς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

Συνοπτικῶς θὰ διεξέλθωμεν τὸ μέγα κεφάλαιον τῆς Ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ Αἰσθητικῆς, περιοριζόμενοι εἰς τὸ νὰ καταδείξωμεν τὴν ἐξάρτησιν καὶ τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν τοῦ ντετερμινισμοῦ - ἰντετερμινισμοῦ.

Συμφώνως πρὸς τὸ ὅλον σχῆμα τῆς μελέτης θὰ ἀποβλέψωμεν νὰ δώσωμεν μίαν, κατὰ τὸ δυνατὸν, πλεόν σαφῆ εἰκόνα τῆς ὑπαρχούσης ὁμοίως καὶ ἐδῶ ἀλληλουχίας καὶ νὰ προσδιορίσωμεν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς «τὴν γνωσιολογικὴν κλίμακα» κατὰ προσέγγισιν τὴν ἰδιάζουσαν θέσιν εἰς ἑκατέραν τῶν ἐννοιῶν.

Εἰς αὐτὸ τὸ δυσχερέστατον ἔργον ἀποδυόμενοι ὀλοκληρώνομεν μὲ τὸ κεφάλαιον τῆς Ἠθικῆς - Αἰσθητικῆς τὴν ἐνοποίησιν ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς Φιλοσοφίας.

Ἡ ἔρευνα οἰουδήποτε ζητήματος, συνεπῶς καὶ τοῦ προβλήματος τῆς Ἠθικῆς, προϋποθέτει γνωστικὸν ὄργανον. Ἄλλ' ἡ ὁδὸς τῆς Γνώσεως εἶναι μία ὁδὸς ἀντιφατικὴ — εἶναι αἰτιότης καὶ αὐτεξούσιον - ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον - ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ - ντετερμινισμὸς καὶ ἰντετερμινισμὸς.

Ὅπως ὅλα τὰ ζητήματα, ἀπαράλλακτα καὶ αἱ δύο ἐννοιαὶ Ἠθικῆς - Αἰσθητικῆς εἶναι ὁμοίως ἐξηρητημένα ἀπὸ τὴν θετικο - ἀρνητικὴν ἀντίφασιν.

Καὶ συμβαίνει, ὥστε πολλάκις τὸ ἓνα σκέλος τῆς ἀντιφάσεως νὰ ἐξαίρεται περισσότερον τοῦ ἄλλου, ἀκριβῶς ὅπως τοῦτο γίνεται καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πεδία τῆς ἀνθρωπίνης ἐρεῦνης,

Οἱ Εὐδαιμονισταὶ συνήθως παραμερίζουν ὀλίγον καὶ ἄλλοτε ἄλλως τὴν ἐννοιαν τοῦ ἰντετερμινισμοῦ, ἐνῶ τὸ ἀντίθετον γίνεται συνήθως ἀπὸ τοὺς πολεμίους τοῦ Εὐδαιμονισμοῦ. Ὅπως οἰαδῆποτε καὶ ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ὅσον καὶ οἰαδῆποτε ἄλλη δῆθεν ὑπερβατικὴ καὶ ἀντιευδαιμονιστικὴ θεωρία περὶ Ἠθικῆς, προϋποθέτουν ὅλα ὡς ἀφειηθῆσαν καὶ τίς δύο ἐννοιαὶ, τῆς αἰτιότητος ἢ ἀναγκαιότητος, καὶ τῆς αὐταρχίας ἢ ἀρνήσεως τῆς αἰτιότητος. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν εὐδαιμονιστῶν

ἀφ' ἑνὸς καί, ἀντιθέτως, τῶν ὁπαδῶν τῆς ὑπερβατικῆς Ἠθικῆς ἀφ' ἑτέρου, διαμάχη, εἶναι στήν οὐσία φιλονεικία διὰ τὴν ἀναγνώρισιν μᾶλλον τῆς φυσικῆς αἰτιοκρατίας ἢ μᾶλλον τῆς ἀντιφατικῆς ἐννοίας περὶ βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ Ἠθική, εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι, ἔχει πάντοτε ὠφελιμιστικὴν ἀφετηρίαν. Εἶναι ἡ μία πλευρὰ τῆς αἰτιοκρατικῆς ἀναγκαιότητος. Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν ὠφελιμιστικὴν βάσιν ἔχει ὁμοίως ἡ Ἠθική καὶ ὑπερβατικὴν τρόπον τινὰ ἐννοίαν — εἶναι ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, τοῦ ἰντετερμινισμοῦ.

Ἐὰν θὰ ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατόν νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν ὠφελιμιστικὴν βάσιν τῆς Ἠθικῆς, ὅλαι αἱ ἠθικαὶ καὶ καλαισθητικαὶ ἀξίαι θὰ ἔμενον ἄνευ ἀρχῆς, ἄνευ κριτηρίου.

Τὴν ὠφελιμιστικὴν βάσιν μᾶς τὴν ἐπιβάλλει ὑποχρεωτικῶς ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον ἀπὸ τὰ δύο συστατικά τοῦ ὄργανου τῆς Γνώσεως.

Χωρὶς τὸ ὠφελιμιστικὸν κριτήριον ὁ καθεὶς ἐξ ἡμῶν θὰ ἠδύνατο νὰ αἰσθάνεται τὸ ἠθικὸν χρέος κατ' ἴδιον τρόπον. Μία πλήρης ἀναρχία θὰ ἐβασίλευε εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἠθικῶν καὶ καλαισθητικῶν ἀξιῶν χωρὶς τὸ μέτρον τοῦ Εὐδαιμονισμοῦ, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ τὸ κριτήριον λαμβάνεται στὸ τέλος κατὰ συνθήκην, ὡς μὴ δυνάμενον ἀλλέως νὰ εὐρεθῇ.

Ἡ ὑπαρξὶς κανόνων ἠθικοῦ χρέους, ἡ ἐννοία τῆς ἠθικῆς προσταγῆς προϋποθέτει ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀναγκαιότητος, τὴν αἰτιοκρατικὴν ὁδόν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐξυπονοεῖ παραλλήλως καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, τὴν ἰντετερμινιστικὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Ἡ εὐδαιμονιστικὴ θεωρία, ἣτις ἐρμηνεύει τὴν ἠθικὴν μὲ ἀφετηρίαν τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, ἀναγνωρίζει σιωπηρῶς καὶ τις δυὸ ἐννοίες, τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν μὴ ἀναγκαιότητα ἢ ἀπροσδιοριστίαν, ὑπερθεματίζουσα ἀναλόγως, ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, πάντοτε ὅμως ὡς προμετωπίδα τῆς ἔχει τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος.

Τὴν θεωρίαν, λοιπόν, αὐτὴν ἣτις ταυτίζεται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς Αἰσθητικῆς καὶ Ἠθικῆς, θὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἀναπτύξωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

Αἰσθητικὴ συνήθως ὀνομάζεται ἡ ἐπιστήμη τοῦ κάλλους κλπ. κλπ. Καλαισθησία δὲ ἡ περὶ κάλλους ἀντίληψις.

Καλὸν - ὡραῖον εἶναι, εἰς τὸν ἀπλούστερόν του ὀρισμόν, ὅ,τι ἀρέσει. Ἀλλὰ προβάλλει ἀμέσως τὸ ἐρώτημα εἰς ποῖον ὅ,τι ἀρέσει; Εἰς τὸ ἄτομον; Εἰς τὴν ὁμάδα; Ἡ εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων;

Ὁραῖον συνήθως λέγεται κάθε τι τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, κάθε τι τὸ ὁποῖον

μᾶς προσπορίζει χαρὰν κλπ. Ἄλλὰ ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ ἐδῶ ἐκ μέρους τίνος ; Τοῦ ἀτόμου, τῆς ομάδος, ἢ τοῦ συνόλου ;

Ἐὰν ἐγὼ αἰσθάνωμαι ἢ βλέπω κάτι ὡς ὠραῖον, εἰάν κάτι ἤμπορῆ νὰ γίνῃ δι' ἐμὲ ἀντικείμενον αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, ἐνῶ ἄλλος τις ἢ ἄλλοι πολλοὶ δὲν ἔχουν τὴν ἴδιαν μὲ ἐμὲ γνώμην, τί ἤμπορεῖτε νὰ πῆτε ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὠραίου, ποία γνώμη θὰ ἔχη κῦρος, ἢ ἀτομική, ἢ ὁμαδική, ἢ ἢ γνώμη τῆς ὁλότητος ; Ποία ἀπὸ τῆς τρεῖς γνώμες ἀντιπροσωπεύει τὸ ὠραῖον ;

Ἐκ παραλλήλου «ἠθικὴ φιλοσοφία» λέγεται ἡ ἐπιστήμη ἢ ἀσχολουμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης. Δίκαιον - ἀδίκον - ἀγάπη - φιλαλληλία - ἀνθρωπισμὸς - ἀρετὴ - εἰρήνη. Τὸ «εἰρήνη ἡμῖν» καὶ «τὸ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους», ὅλα αὐτὰ ὑπάγονται εἰς τὸ λεγόμενον κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας.

Τὰ δύο αὐτὰ μεγάλα κεφάλαια, Αἰσθητικὴ καὶ ἠθικὴ, δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐξετασθοῦν χωριστά, εἶναι συγγενῆ ὡς ἔχοντα τὴν ἴδιαν προέλευσιν, ὡς ἔχοντα κοινὴν ρίζαν.

Ἴσως δὲν εἶναι τυχαία ἡ διπλῆ σημασία τῆς λέξεως καλὸν ποὺ σημαίνει καὶ τὸ ὠραῖον καὶ τὸ ἠθικόν.

Μὲ τὴν μίαν ἀποψιν, τὴν αἰτιοκρατικὴν ἢ κοινὴν αὐτῆ ρίζα εἶναι ἡ ὠφελιμότης — ἢ ἀτομικὴ ὠφελιμότης. Ἄλλὰ ἡ ἀτομικὴ ὠφελιμότης εἶναι φύσει, μοιραίως, μὲ ἀναγκαιότητα ἀναπόφευκτον, ἐξηρητημένη ἐκ τῆς ὁμαδικῆς ἢ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, ὡς τοῦτο ἐν συνεχείᾳ θὰ καταδείξωμεν.

Ὁραῖον καὶ ἠθικόν εἶναι κάθε τι ποὺ προκαλεῖ εὐαρέσκειαν ἢ ποὺ ὠφελεῖ καθ' εἰρονδήποτε τρόπον τὸ ἀτομον χωρὶς νὰ διαταράσῃ τὴν ομάδα, χωρὶς νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ συμφέροντα τῆς ομάδος ἢ τῆς ὁλότητος.

Κάθε τι ποὺ ὠφελεῖ τὸν ἕνα εἰς βᾶρος τοῦ ἄλλου δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε ὠραῖον οὔτε ἠθικόν, διότι καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ κλείνουν μέσα τους τὴν σιωπηρὰν συγκατάθεσιν, τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ομάδος ἢ τῆς ὁλότητος.

Μόνον μέσα εἰς τὴν ομάδα, μέσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν, διασφαλίζεται ἡ ἀτομικὴ ζωὴ, διαφορετικὰ ὁ καθένας θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διακηρύσῃ ὡς ἠθικόν ἢ ὠραῖον ὅτιδήποτε, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ τὸ κάθε τι βλάπτει καὶ συγκρούεται μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων.

Ἄμεσον ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συγκρούσεως ἀντιλήψεων θὰ ἦτο ἡ διασάλευσις τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς, ἢ πλήρης διάλυσις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ὁ ἀφανισμὸς τῶν πάντων. Τὸ Ὁραῖον καὶ τὸ ἠθικόν εἶναι, λοιπὸν, ἐξηρητημένα ἀπὸ τὴν λεγομένην ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος.

Ἄλλὰ ποία εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχὴ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον

ἐπιτυγχάνει νὰ ἐξασφαλίση εἰς τὸ ἄτομον τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα - εὐδαιμονίαν ;

Τὴν ἐπιτακτικὴν προσταγὴν, τὴν κατευθύνουσαν τὴν ζωὴν, τὴν ἀκατανίκητον παρόρμησιν πρὸς ὠφελιμότητα οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ. Προβάλλει ὀλοφάνερα εἰς πᾶσαν ζωϊκὴν ἐκδήλωσιν ὡς συνέπεια μιᾶς θεμελιώδους αἰσθητηριακῆς ἀντιθέσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ Φύσις ἔχει οἰκοδομήσει τὴν ζωὴν. Πρόκειται περὶ τῆς ἀντιθέσεως « Ἡδονῆς - Ὀδύνης » ἣτις θεμελιώνει, τὸν εὐδαιμονιστικὸν μηχανισμόν τῆς Ἡθικῆς.

Εἶναι ἐκτὸς συζητήσεως ὅτι ἡ ἀντίθεσις « ἠδονῆς-ὀδύνης » ὑποκινεῖ οἰανδῆποτε αἰσθητήριον ἢ ψυχοπνευματικὴν μας ἐκδήλωσιν.

Ἡ ἀρχὴ τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς ὠφελιμότητος ἀποδεικνύεται διὰ τῆς προδηλότητος, διὰ τῆς αὐτοπαρατηρήσεως καὶ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄλλων, διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς προδηλότητος, ἣτις χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τόσα ἄλλα ζητήματα τῆς ἐμπειρίας.

« Ἐνα ἀντικείμενον εἶναι ὄρατόν » ἢ μόνη ἀπόδειξις ποῦ δυνάμεθα νὰ προσαγάγωμεν εἶναι ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ὀλοένα τὸ βλέπει ». Κατ' ἀναλογίαν ὀλοφάνερα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἡ φυσικὴ τάσις, ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἄτόμου διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ὑπάγεται εἰς τὰς αὐταποδείκτους ἀληθείας καὶ κατοχυρώνεται μὲ τὸ πανανθρώπινον κῦρος της.

Ὅλαι αἱ προβαλλόμεναι ἀντιρροήσεις κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Εὐδαιμονισμοῦ προτάσσουσι ὡς ἐπιχείρημα τὴν ἔννοιαν τῆς βουλησιαρχίας, ἀλλ' ἡ ἔννοια αὕτη δὲν ἀγνοεῖται ἀπὸ τοὺς εὐδαιμονιστάς — οὔτε εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος.

Ἡ ἀποψις λοιπόν, καθ' ἣν θέλησις καὶ ἐπιθυμία εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα ὑποκρύπτει ὁμοίως ὡς ἐπιχείρημα τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, τὴν ὁποίαν καὶ ἀντιτάσσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Συνήθως ἐρμηνεύουσι τὴν ἐπιθυμίαν ὡς αἰτιότητα, ὡς ἀναγκαιότητα, καὶ τὴν θέλησιν ὡς μὴ ἀναγκαιότητα, ὡς αὐτεξούσιον. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ θελήσεως καὶ ἐπιθυμίας, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐπικαλοῦνται ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, εἶναι ἡ ἴδια διαφορὰ ἢ ἐνυπάρχουσα μεταξὺ τῆς ἔννοιᾶς τῆς ἀπροσδιοριστίας καὶ τῆς ἔννοιᾶς τῆς ἀναγκαιότητος.

Ὁ Νόμος τῆς ἀνάγκης μᾶς ἐξηγεῖ πῶς τὸ ὄραϊον καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐξηρητημένα ἐκάστοτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ἢ ὀμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος, ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας ἢ ἐλευθέρως βουλήσεως δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀνεξήγητα, τὴν ὑποκειθεμένην αὐτόβουλον ἀπόκλισίν μας ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀρχῆς. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι μαζὶ περιέχονται, λοιπόν, ἐν κρυπτῷ εἰς τὴν εὐδαιμονιστικὴν θεωρίαν καὶ ἐξηγοῦν

τὴν ἀναλόγως τύπου καὶ χρόνου σχετικότητα καὶ μεταβλητότητα ὄλων τῶν ἠθικῶν καὶ αἰσθητικῶν ἀξιῶν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ὡς ἠθικὸν θεσπίζεται πάντοτε ὅ,τι ὠφελεῖ τὸ ἄτομον καὶ ὡς ὠραῖον ὅ,τι ἀρέσει δηλ. πάλιν ὅ,τι ὠφελεῖ τὸ ἄτομον ὑπὸ ἓνα ὁμῶς περιορισμόν, ὅτι αὐτὸ ποὺ ὠφελεῖ ἢ ἀρέσει εἰς τὸ ἄτομον δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ συμφέροντα τῆς ομάδος ἢ τοῦ συνόλου, δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὕρισκεται εἰς ἀντίθεσι μὲ τὴ λεγομένη κοινὴ γνώμη μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ομάδος ἢ καὶ τοῦ συνόλου, διότι ἀλλέως θὰ εἶχε τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τὸ ἄτομον, ὀδύνην ἀντὶ ὠφελιμότητος.

Ἐὰν, λοιπόν, ζητήσετε νὰ βροῆτε τί λέγεται ὠραῖον καὶ τί ἠθικόν, θὰ ὑποχρεωθῆτε νὰ δεχθῆτε τὸ ἀποκαρδιωτικὸν συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχουν πάρα πολλαὶ ἀπόψεις ὠραίου καὶ ἐπίσης ἠθικοῦ.

Ἐὰν ἡ ἔννοια τοῦ ὠραίου ἔλη ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, ὀφείλει ὁμοίως νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος. Ὁραῖον εἶναι κάθε τι ποὺ ἀρέσει εἰς τὸ ἄτομον χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσι μὲ τὴ γνώμη τοῦ συνόλου. Ἐὰν εἰς τὴν θέσι τοῦ συνόλου τοποθετήσουμε μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ομάδα, καταντᾷ νὰ ὀρίζουμε ὡς ὠραῖον κάθε τι ποὺ ὠφελεῖ τὸ ἄτομο, ποὺ ἀρέσει εἰς τὸ ἄτομον, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσι μὲ τὴ γνώμη τῆς ομάδος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἔχομεν τόσας ἀπόψεις ὠραίου ὅσας καὶ ομάδας. Ἄλλ' ἢ μία ὁμᾶς δύναται νὰ προτιμᾷ ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἀποστρέφεται ἢ ἄλλη, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἓνα ἄτομο ἀποδέχεται ὡς ὠραῖον ὅ,τι ἀπορρίπτεται ἀπὸ ἄλλο.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ποὺ ἴσταται παράλληλος εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς, τῆς ἰδέας τοῦ ὠραίου, εἶναι ὁμοίως καὶ αὐτὴ ἐξηρητημένη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τὸ κεφάλαιον τῆς αἰσθητικῆς, καταβάλλουν πολλὴν κόπον νὰ χωρίσουν τὴν λεγομένη αἰσθητικὴ τέρψιν ἀπὸ τὴν ὠφελιμότητα. Ἐνας πίναξ π.χ. λέγουν δὲν στέκει αἰσθητικῶς, εἰάν ὁ θεατῆς ἐπηρεάζεται ἀσυναισθήτως, ἀπὸ τὸ δυνατόν ἐμπορεύσιμον κέρδος ἢ ἀπὸ ἄλλα τυχόν συναισθήματα ἀναμνηστικά, π.χ. διότι συμβαίνει, ὅ ἐν λόγῳ πίναξ ἢ μιὰ Α μελωδία νὰ συνδέεται μὲ μίαν προσφιλεῖν μάς ἀνάμνησιν καὶ νὰ μᾶς προκαλῆ οὕτω τέρψιν ἐμμέσως, ἐξ ἐπιδράσεως τῆς ἐν λόγῳ ἀναμνήσεως.

Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ἓνας πίναξ ἢ μία μελωδία διὰ νὰ σταθοῦν αἰσθητικῶς, διατείνονται, θὰ πρέπει προηγουμένως ὁ θεατῆς νὰ ἔχη ἐπιτύχει τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀπὸ οἴανδ' ἴπρωτε ἐπίδρασιν ξένην πρὸς τὴν καθαρῶς αἰσθητικὴν τέρψιν, νὰ ἔχη δηλ.

προηγούμενως ἀπογυμνωθῆ ἢ λεγομένη «αἰσθητικὴ τέρψις» ἀπὸ οἵανδήποτε δευτερεύουσας ἐπίδρασιν.

Ἄλλὰ ἂν χονδροειδῶς μᾶς φαίνεται δυνατόν νὰ ἀπαλλάξουμε τὴ λεγομένη αἰσθητικὴ τέρψι ἀπὸ τὰ ἐμπορικά της αἷτια, νὰ τὴν ἀπαλλάξουμε ὅμως ἀπὸ τὰ ἀναμνηστικά, πού χάνονται μέσα εἰς τὸ ὑποσυνείδητον τὸ ἀτομικὸν ἢ τὸ προγονικόν, εἶναι ἀπὸ τὰ ἀνθρωπίνως ἀδύνατα. Στὴν οὐσία ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν ἀπόπειραν ἀρνήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος. Ἡ λεγομένη αἰσθητικὴ τέρψις προὔποτίθεται ἄνευ αἰτίας.

Φαίνεται σὰν νὰ ἀγνοοῦν ὅτι ἡ αἰσθητικὴ τέρψις, εἴτε ἀπορρέει ἀπὸ μίαν πρόσφατον ἀτομικὴν μας ἀνάμνησιν εἴτε ἀπορρέει ἀπὸ μίαν ἀνάμνησιν ὑποσυνείδητον ἢ προγονικὴν εἴτε ἔχει μίαν οἵανδήποτε ἄλλην λανθάνουσαν «ψυχοδιανοητικὴν» αἷτιαν, ἔχει ὅπωςδήποτε κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν, τὴν αἰτιοκρατικὴν, κάποια αἷτιαν, καὶ ἡ αἷτια αὕτη, εἴτε εἶναι γνωστὴ εἴτε ἄγνωστη, εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἱκανὴ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰσθητικὴν τέρψιν, τὴν ὁποίαν μᾶς προκαλεῖ ἢ ἐν λόγῳ μελωδία, καὶ νὰ καταρρίψῃ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν, ἣτις ἀποβλέπει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰσθητικὴν τέρψιν μόνον μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, τοῦ ἰντετερμινισμοῦ.

Ἡ ὑπάρχει, λοιπόν, κάποια αἰτιολογία αὐτῆς τῆς αἰσθητικῆς τέρψεως οἵασδήποτε φύσεως, τὴν ὁποίαν πολλαίς εὐρισκόμεθα εἰς ἐντελῆ ἀδυναμίαν νὰ συλλάβωμεν ἢ δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴν δευτέραν ἀποψιν, τὴν μὴ αἰτιοκρατικὴν.

Ἡ ἰσχύει ἢ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος εἰς τὰ ζητήματα τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἠθικῆς ἢ δὲν ἰσχύει. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ἰσχύει, ὀφείλομεν νὰ ἀναζητήσωμεν ἀμέσως τὰς αἷτιας εἰς οἵανδήποτε αἰσθητικὴν ἢ ἠθικὴν πραγματικότητα.

Ἐπενθυμίζομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν διὰ τὴν ἀπόκτησιν οἵασδήποτε γνώσεως ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ του ὄργανου, δύο δρόμους, τὴν ὁδὸν τοῦ ντετερμινισμοῦ καὶ τὴν ἀντίθετον, τοῦ ἰντετερμινισμοῦ.

Ἀκολουθῶντας τὴν πρώτην, τὴν ὁδὸν τῆς αἷτιας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, φθάνομε ὑποχρεωτικῶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, τόσον ἢ περὶ κάλλους ὅσον καὶ ἢ περὶ ἠθικῆς ἀντίληψις, ἔχουν κοινὴν ἀφετηρίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος.

Ἐμπόμπομεν οὕτω εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, εἰς τὰς ὠφελιμιστικὰς θεωρίας, αἷτινες εἶχον διατυπωθῆ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Spinoza καὶ τῶν Ἀγγλων ὠφελιμιστῶν: Mill, Bentham κλπ.

Μὲ τὴν ἰδίαν ὁδὸν τοῦ ντετερμινισμοῦ φαίνεται ἀκόμη πῶς εἶναι ἐπίσης ὑποχρεωτικὸν δι' ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀτομικὴ

ὠφελιμότης εἶναι φύσει ὑποτεταγμένη εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἢ γενικὴν ὠφελιμότητα, ἐξ ὧν εἶναι τελικῶς ἐξηρητημένα ὄλαι αἰ. ἠθικαὶ ἀξίαι. Καὶ ἀκόμη ὅτι αὐτὴ ἢ λεγομένη ὁμαδικὴ ὠφελιμότης παίζει ἓνα διπρόσωπο ρόλο, ὑποκαθιστῶσα πότε τὴν ἀτομικὴν καὶ πότε τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα καὶ ἔτσι κατ' ἀνάγκην ἀποβαίνει ἔννοια ἐπαμφοτερίζουσα μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Τὰ ἐν λόγῳ συμπεράσματα. ἅτινα μὲ τὸν ἓνα δρόμο τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος ἀπορρέουν κατ' ἀναπόφευκτον λογικὴν ἀναγκαιότητα (μὲ μίαν ἀκαταμάχητον αἰτιώδη συναρμογήν), θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ περιγράψωμεν μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν.

Δὲν χρειάζεται εἰδικότης ἐπιστημονικὴ οὔτε ἰδιαιτέρα τις προπαίδευσις, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ πᾶς τις ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει οἰκοδομηθῆ ἀπὸ τὴν ἄγνωστη Δημιουργικὴ δύναμι ἀπάνω στὴν ἀντίθεσι τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης».

Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει πολὺ νὰ κατέλθωμεν μέχρι τῶν πρώτων μορφῶν τῆς ζωῆς. Μποροῦμε, περιοριζόμενοι εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, νὰ διαπιστώσουμε χωρὶς δυσκολία πὼς ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ τῆς ἡδονῆς - ὀδύνης ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς «ζώσης ὕλης».

Ὅλες μας αἰ αἰσθήσεις μαρτυροῦν πὼς ἡ ζωὴ μᾶς ἐδόθη τρόπον τινὰ μὲ μίαν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται νὰ παραβῇ.

Ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ ὠφελιμότης ἢ, ἄλλως, ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ εὐτυχία ὑπὸ οἵανδήποτε μορφήν ἀποτελεῖ τὸν ἀναγκαστικὸν — τὸν ἐξ ἀνωτέρας βίας σκοπὸν τῆς ζωῆς ἢ ἢ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποφυγὴ τῆς ὀδύνης, τοῦ πόνου — ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον ἢ τὸ μοναδικὸν μέλημα ὄλων τῶν ζώντων ὄντων.

Ἐὰν μελετήσουμε οἵονδήποτε ζῶντα ὄργανισμὸν ἢ καὶ τὸν ἑαυτὸν μας, δὲν θὰ βραδύνουμε νὰ ἀνακαλύψουμε ὅτι τὰ λεγόμενα αἰσθητήρια, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ λεγομένη ψυχικὴ ἢ πνευματικὴ διάθεσις ἡμῶν μᾶς ὑποχρεώνουν εἰς μίαν μοναδικὴν φροντίδα, τὴν φροντίδα νὰ ἀποφύγωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ὀδύνην καὶ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν τέρψιν, δύο πράγματα ποὺ φαίνονται συνδεδεμένα μὲ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ψυχολογικῶν καὶ αἰσθητηρίων μας ἀπαιτήσεων.

Ὅπωςδήποτε εἰς τὸ βᾶθος οἵασδήποτε αἰσθητηρίου ἢ ψυχοπνευματικῆς ἐκδηλώσεως εὐρίσκεται ἡ ἀντίθεσις «ἡδονῆς καὶ πόνου» ὡς ὑποκινοῦσα αἰτία. Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτιοκρατικὴ ὁδὸς, ἡ ἀναζητοῦσα καὶ προϋποθέτουσα παντοῦ αἰτίας.

Ἡ πείνα εἶναι ὀδύνη, ἡ ἱκανοποίησις αὐτῆς ἡδονή. Ἡ δίψα εἶναι ὀδύνη, ἡ ἱκανοποίησις αὐτῆς ἡδονή. Ὁμοίως τὸ ψῦχος, ἡ θερμότης κλπ., κλπ.

Ἔσται τὰ αἰσθητήρια θεμελιώνονται εἰς τὴν ἰδίαν πάντοτε ἀντίθεσιν. Τὸ αὐτὸ μὲ τὴν ἀκοὴν - γεῦσιν - ὄσφρησιν - γενετήσιον αἰσθησιν.

Ἐκτὸς τῶν αἰσθητηρίων ὑπάρχουν καὶ αἱ λεγόμεναι ψυχικαὶ ἢ πνευματικαὶ ἡδοναὶ καὶ οἱ ψυχικοὶ ἢ πνευματικοὶ πόνοι.

Ἡ ἀτομικὴ, λοιπόν, ὠφελιμότης, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς ἔννοιαν, ὑπὸ οἵανδήποτε μορφήν - αἰσθητηρίου - ψυχικῆς ἢ πνευματικῆς ἀπολαύσεως, θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἑκκίνημα διὰ τὴν ἐρμηνείαν ὅλων μαζί τῶν ἠθικῶν καὶ καλαισθητικῶν ἀξιών.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, ἣτις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀντίθεσιν «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἐτέθησαν εἰς τὴν Δημιουργίαν καὶ ὅλαι αἱ λεγόμεναι ἠθικαὶ καὶ καλαισθητικαὶ ἀξίαι.

Ὁ Σπίνοζα ἀναφέρει κάπου ὅτι δὲν ἐδόθη πρῶτα τὸ τρίγωνον καὶ ἔπειτα ἔγινε, ὥστε αἱ τρεῖς γωνίαι αὐτοῦ νὰ ἰσοῦνται μὲ δύο ὀρθάς, ἀλλὰ ταυτοχρόνως μὲ τὸ τρίγωνον καὶ αἱ τρεῖς αὐτοῦ γωνίαι ἰσοῦντο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὲ δύο ὀρθάς. Κατ' ἀναλογίαν, δὲν ἐδόθη πρῶτα ἡ ἀτομικὴ ὠφελιμότης (ἀντίθεσις «ἡδονῆς - ὀδύνης») καὶ ἔπειτα ἐδημιουργήθησαν αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι, ἀλλὰ ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, ἐδόθησαν καὶ ὅλαι αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι — ἀφοῦ ταυτοχρόνως ἐδόθη τὸ ἓν καὶ τὸ πολλά — τὸ ἄτομον καὶ ἡ ὄμας · τὸ ἄτομον καὶ ἡ κοινότης.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ λεγομένη ὠφελιμιστικὴ ἠθικὴ φαίνεται καὶ εἶναι ἐξ ἴσου ὑπερβατικὴ, ὅπως καὶ οἵαδήποτε ἄλλη θεωρία περὶ ἠθικῆς, δοθέντος ὅτι καὶ ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ ἀναγκαιότητος, ἣτις θεμελιώνει τὴν ὠφελιμιστικὴν ἠθικὴν, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον «ὑπερβατικὴ» ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, καὶ δοθέντος ἀκόμη ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ δευτέρα ἀντιφατικὴ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας προὑποτίθεται ὁμοίως καὶ εἰς τὴν ὠφελιμιστικὴν ἠθικὴν, εἰς ἄλλοτε ἄλλην ἀναλογίαν.

Δὲν ὑπάρχει ὠφελιμιστικὴ ἠθικὴ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως δὲν ὑπάρχει θεωρία δῆθεν ὑπερβατικὴ περὶ ἠθικῆς, πὺν νὰ μὴν εἶναι καὶ ὀλίγον ὠφελιμιστικὴ. Οὔτε ἡ αἰτιότης χωρὶς τὸ ἀπροσδιόριστον οὔτε τὸ ἀπροσδιόριστον χωρὶς τὴν αἰτιότητα.

Ποία ὅμως εἶναι αὐτὴ ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἢ ἄλλως καλουμένη καὶ ὠφελιμιστικὴ θεωρία;

Εἶναι ἡ θεωρία ἐκεῖνη, καθ' ἣν ἡ ἠθικὴ, ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἀρετῆς, εἶναι μία φυσικὴ συνέπεια, μία ἀναπόφευκτος αἰτιοκρατικὴ ἀκολουθία, μὲ ἀφετηρίαν τὴν φυσικὴν ροπὴν τοῦ ἄτομου πρὸς ὠφελιμότητα καὶ τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονός τῆς ὁμαδικῆς ὑπάρξεως.

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἡ **μεγαλυτέρα δυνατὴ ἀτομικὴ ὠφελιμότης** ἐξασφαλίζεται μόνον μὲ τὴν διαφύλαξιν τῆς ὁμαδικῆς συμβιώσεως, μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κοινότητος, ἐκ τῆς

ὁποίας κοινότητος εἶναι φύσει, ἐξ ἀνάγκης, μοιραίως καὶ ἀκατανικήτως ἐξηρητημένη.

Ὁ Εὐδαιμονισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀντίθεσι «ἡδονῆς - ὀδύνης» ποῦ εἶναι ἡ ζωογόνος πνοὴ ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας, καὶ μὲ τὴν ἐντεῦθεν ἀκατανίκητον ροπὴν τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἐφικτὴν εὐδαιμονίαν (ὡς ἄρθρον πρῶτον) ἐξηγεῖ τί εἶναι Ἡθικὴ καὶ τί εἶναι Ἀρετὴ.

Ἡ θεωρία τοῦ Εὐδαιμονισμοῦ συνίσταται, λοιπὸν, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐμφύτου αὐτῆς ροπῆς οἰουδήποτε ζῶντος πλάσματος πρὸς ὠφελιμότητα, ἣτις ροπὴ συναντῶσα ὡς ἐμπόδιον τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονὸς τῆς ὀμαδικῆς συμβιώσεως (ἄρθρον δεύτερον), ἀνοίγει τὸ δρόμο τῆς Ἡθικῆς καὶ ἐπιτυγχάνει οὕτω τὴν εὐδόωσιν τῆς φυσικῆς καὶ ἀκαταμαχίτου αὐτῆς τάσεως πρὸς ἀποφυγὴν, κατὰ τὸ δυνατόν, τῆς ὀδύνης καὶ πρὸς τὴν μείζονα ὠφελιμότητα.

Συνίσταται ἄλλως εἰς τὴν ἀναγνώρισιν δύο φυσικῶν πραγματικοτήτων. Ἡ μὲν ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς φυσικὰς πραγματικότητας εἶναι ἡ ἐμφυτος τάσις οἰουδήποτε ζῶντος πλάσματος ἐν γένει πρὸς ὠφελιμότητα, καὶ ἡ δευτέρα φυσικὴ πραγματικότητα εἶναι ἡ ἀνάγκη πρὸς κοινωνικὴν συμβίωσιν, ἡ συνδεομένη μὲ τὸ φυσικὸν γεγονὸς, ὅτι τὰ ζῶντα πλάσματα οὔτε γεννῶνται οὔτε ζοῦν μονήρη, ἀλλὰ πάντοτε εἰς μικρὰς ἢ μεγάλας ὀμάδας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν, λοιπὸν, αὐτὴν ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἀρετῆς ἀναπηδᾷ ἐκ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης πρὸς ἀτομικὴν ὠφελιμότητα καὶ συγχρόνως ἐκ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης πρὸς ὀμαδικὴν συμβίωσιν.

Αἱ δύο αὐταὶ φυσικαὶ πραγματικότητες δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τεθοῦν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, ὅσον δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τεθῆ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, καὶ ἐντεῦθεν ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἀποτελεῖ ἓνα ἀδιαφιλονίκητον φυσικὸν γεγονὸς.

Καὶ τὰ δύο αὐτὰ θὰ ληφθοῦν ὡς προϋπόθεσις ὅταν θὰ ἀναζητήσωμεν τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς. Ἐνα μέτρον κατάλληλον διὰ νὰ μετρήσῃ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν μιᾶς πράξεως, διὰ νὰ ἀξιολογήσῃ καὶ βαθμολογήσῃ τὴν ἀρετὴν, θὰ ἀναγνωρίζῃ ὀπωσδήποτε ὡς προϋπόθεσιν τὰς δύο αὐτὰς φυσικὰς πραγματικότητας.

Αὐτὰ τὰ δύο, ἀφ' ἑνὸς «ἡδονὴ - ὀδύνη», ὡς θεμελιακὴ οὐσία συμφυῆς μὲ τὴν «ζῶσαν πλάσιν», καὶ ἀφ' ἑτέρου ὀμαδικὴ ὑπαρξις, αὐτὰ τὰ δύο πράγματα ὑπῆρξαν ἀείποτε εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἀρετῆς.

Κάθε ζωντανὸ πλάσμα ἐπιδιώκει τὴν μεγαλυτέρα δυνατὴ ἡδονὴ καὶ τὴν μικροτέρα δυνατὴ ὀδύνη. Ἀλλ' ἡ ἐπιδίωξις αὐτὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ, ἐὰν ὁ εἰς στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἄλλου.

Ἐμοιβαία σύγκρουσις ἴσον χάος καὶ ολοκληρωτικὴ καταστροφή.

Ἡ κατοχύρωσις καὶ διασφάλισις τῆς ὁμαδικῆς συμβιώσεως τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τινων ὑποχρεωτικοῦ κύρους κανόνων ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην Ἠθικὴν Νομοθεσίαν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἡ Φύσις προστάζει τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος εἰς τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα καὶ, ὅταν αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν, φαίνεται ὅτι γίνεται ἕνας συμβιβασμὸς μετὰ τὴν ὁμαδικὴν ὠφελιμότητα.

Μὲ ἀφετηρίαν δὲ τὰ δύο φυσικὰ γεγονότα 1) τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν καὶ 2) τὴν ἐμφυτον τάσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα συντίθεται ὁ ὀρισμὸς τῆς ἠθικῆς. Ὡς ἠθικὸν ὀρίζεται ὅ,τι ὠφελεῖ τὸ ἄτομον καὶ συγχρόνως ἐπιτρέπει τὴν καλυτέραν δυνατὴν διατήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συνόλου, ἵνα οὕτω ὠφελιθῆ κατὰ τὸ δυνατὸν περισσότερο τὸ ἄτομον.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Ἀρετὴ τίποτε ἄλλο, παρὰ ὁ ἀσφαλὴς δρόμος, ποὺ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν καθένα χωριστὰ καὶ ὅλους μαζὶ πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα, **μεσίτρια** καὶ **ὀδηγὸς** πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἐφικτὴν εὐδαιμονίαν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ ἀτομικὴ ὠφελιμότης ἀσφαλίζεται κατὰ τρόπον ἰδεώδη μετὰ τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν μελῶν καὶ τῶν ὁμάδων. Ὅταν ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν, λόγῳ ὑπερτέρων δυνάμεων, κάθε ζωντανὸ πλάσμα ὑπακούει εἰς τὴν ἀγέλην καὶ τίθεται κάτω ἀπὸ μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ὁμάδα. Ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος υἱοθετεῖται ἐξ ἀνάγκης ἡ ἀρχὴ τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ γεννιέται μέσα εἰς τὴν ἀντίφασιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν τοῦ ντετερμινισμοῦ - ἰντετερμινισμοῦ.

Δέχεται τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἐνὸς ἐξηρητημένη ἀπὸ τὸ ἀκατανίκητο θέλητρο τῆς ἡδονῆς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ἐλευθέραν, λαμβάνουσιν δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως ὡς κριτήριον τῆς ἠθικῆς εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς, εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, εἴτε τέλος ἀντιθέτουσα δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως τὴν ἀτομικὴν πρὸς τὴν ὁμαδικὴν ἢ τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα.

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι ἐδῆθησαν ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινότητος, ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἥτις ἀκατανικήτως παρορμαῖ καὶ ἐμψυχώνει τὴν ἀτομικὴν ζωὴν καὶ ἐρηνεύει τὴν συμφυσίαν πρὸς τὴν ζωϊκὴν μονάδα, πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀτομικότητος αὐτοσυντηρησίαν, ταυτοχρόνως μετὰ μίαν ἀτομικὴν ζωὴν, ἥτις εὐρέθη φύσει καὶ μοιραίως ἐξηρητημένη ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν ὁμάδα, ἀπὸ τὴν κοινότητα.